

UDK: 949.75 (091) »1849«
Stručni članak
Priljeno: 15. 1. 1998.

Dokumenti o hrvatskom pokretu iz 1849. godine.

TOMISLAV MARKUS

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor donosi dvije manje grupe dokumenata vezane za hrvatski politički pokret 1848.–1849. godine. Prva se odnosi na pitanje slobode tiska u Banskoj Hrvatskoj i odnos bana Josipa Jelačića prema njoj u proljeće i ljeto 1849. Druga se odnosi na pitanje pripadnosti Srijema, izraženo u korespondenciji između bana Jelačića i patrijarha Srpske pravoslavne crkve u Austriji Josifa Rajačića u ljeto 1849. godine.

I. Ban Jelačić i pitanje slobode tiska u Banskoj Hrvatskoj 1849.

Prije izbijanja revolucije u ožujku 1848. u Banskoj su Hrvatskoj, i to u Zagrebu, izlazila samo dva politička lista – *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske* i *Agrarier Zeitung*. Sloboda tiska nije postojala, a novine su morale djelovati u vrlo teškim okolnostima, pod strogom cenzurom. Za zagrebačke listove postojao je dvostruki pritisak, tj. od konzervativne austrijske vlade, ali i od Mađarskog namjesničkog vijeća, koji je nastojao suzbiti jačanje hrvatskog političkog pokreta poznatog kasnije pod imenom »Ilirski pokret«. Nakon izbijanja revolucije i pada konzervativnog austrijskog ministra vanjskih poslova kneza Metternicha u cijeloj Habsburškoj monarhiji uvodi se neograničena sloboda tiska, pa tako i u Hrvatskoj. U lipnju 1848. pokrenute su *Saborske novine*, a u kolovozu iste godine *Slavenski Jug*, kao njihov nasljednik. U siječnju 1849. počeo je izlaziti *Südslavishe Zeitung*, također u Zagrebu.

Zagrebački je tisak 1848.–1849. počeo prvi puta u Hrvatskoj pokazivati obilježja modernog novinstva, jer su politički listovi, s jedne strane, izražavali bitne ideje i ciljeve tadašnjeg hrvatskog političkog pokreta, a, s druge strane, i sami su ih, do određene mjere, oblikovali i često prvi izražavali. Moderno je novinstvo tada još ipak bilo u povojima, već zato što nije bilo profesionalnih novinara i publicista, koji bi se izdržavali isključivo radom u i oko političkih novina. Urednici i stalni suradnici zagrebačkih listova uglavnom su pripadali srednjim građanskim slojevima, odnosno građanskoj inteligenciji.¹ U toku

¹ O osnovnim obilježjima zagrebačkog novinstva i tehničkim podacima o pojedinim listovima usp.: Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*, Zagreb 1963. Pisanje zagrebačkih listova 1848.–1849. detaljnije su, s različitim interpretacijama, analizirali Vaso Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49*, Zagreb 1949;

1848. i prvih mjeseci 1849. u zagrebačkim listovima postoji potpuna suglasnost o temeljnim nastojanjima hrvatskog pokreta, poput teritorijalne cjelovitosti i što šire samostalnosti Hrvatske u okviru Habsburške monarhije, nezavisnosti Hrvatske od Mađarske od travnja 1848., preuređenja Austrije u savez slobodnih i ravnopravnih nacija, tj. ideji austroslavizma, od ljeta 1848., suradnji slavenskih naroda u Monarhiji, političkom povezivanju južnoslavenskih zemalja i naroda u Austriji od kasnog proljeća 1848. itd. Povremene polemike između uredništava pojedinih zagrebačkih listova isključivo su osobnog karaktera. Prva značajnija podvajanja i sukobi, koji više nisu bili osobne prirode, pojavit će se tek u proljeće 1849., kada će postati jasno da je upitan i osnovni ili uži hrvatski program u doba revolucije, tj. unutarnja samostalnost i teritorijalna cjelovitost Hrvatske.

Odnos zagrebačkih listova prema banu Josipu Jelačiću, nesumnjivo središnjoj osobi hrvatskog političkog pokreta 1848.–1849., bio je jednostrano pozitivan, često i idealizirano pojednostavljen s glorifikatorskim obilježjem. Jelačić se, posebno u toku 1848., shvaćao, ali i nakon smrti, kao idealni nacionalni vođa i personifikacija svih »dobrih« strana hrvatskog pokreta, ali i pokreta drugih slavenskih naroda u Habsburškoj monarhiji. Zagrebački su listovi dali vrlo značajan doprinos znatnom precjenjivanju Jelačićevih mogućnosti i snage, pokazujući slabost tadašnjeg hrvatskog pokreta, koji je morao nade u ostvarenje svojih bitnih ciljeva polagati u ruke jednog čovjeka. Doduše, od jeseni 1848. postupno se gubi takav glorifikatorski pristup, jer je jačanje austrijske reakcije sve jasnije pokazivalo da sam Jelačić ne može ništa bitno učiniti za ostvarenje čak niti osnovnog hrvatskog programa. Prvi je veliki udarac Jelačićevoj popularnosti u zagrebačkim listovima i u hrvatskom javnom mnijenju općenito bilo njegovo podvrgnuće konzervativnom austrijskom generalu knezu Windischgrätzu u listopadu 1848., a mnogo teži udarac predstavljalo je objavljivanje austrijskog Oktroiranog ustava, nametnutog od cara i vlade u ožujku 1849., koji je pokazao svu banovu političku nemoć. Konačni je udarac svojoj popularnosti zadao sam Jelačić, potpisivanjem »Privremenog zakona o tisku« u svibnju 1849. i prisiljavanjem Banskog vijeća, u srpnju i kolovozu iste godine, da proglasi Oktroj u Banskoj Hrvatskoj.

U vrijeme boravka u Hrvatskoj, prije polaska u rat protiv Mađara u rujnu 1848., ban Jelačić nije se, koliko mi je poznato, izjašnjavao o pisanju zagrebačkih listova niti javno, niti u osobnoj korespondenciji. Nakon polaska u rat Jelačić je počeo izražavati nezadovoljstvo zagrebačkim listovima, ali još uvijek oko pojedinih, manje značajnih pisanja. U pismu banskom namjesniku i predsjedniku Banskog vijeća Mirku Lentulaju 18. rujna 1848. žalio se kako »nepo-

Inna Ivanovna Leščilovskaja, *Običestvenno-političeskaja borba v Horvatii 1848–1849.*, Moskva 1977; Petar Korunić, *Jugoslavenska ideja u hrvatskoj i slovenskoj politici za revolucije 1848.–1849. g.*, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 14, Zagreb 1981., 91.–228.; Isti, *Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici (hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848.–1874)*, Zagreb 1986; Tomislav Markus, *Ideje i koncepcije Slavenskog Juga 1848.–1850. godine* (magistarski rad u rukopisu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu). Detaljno je zagrebačke listove koristio kao povijesni izvor i Jaroslav Šidak u više rasprava skupljenih u *Studijama iz hrvatske povijesti za revolucije 1848–49.*, Zagreb 1979.

litičke političke novine zagrebačke« neoprezno i nediplomatski pišu o konačnom priključenju Međimurja Hrvatskoj, iako to pitanje za sada treba ostaviti po strani do završetka rata.² U nekoliko pisama Lentulaju iz rujna i listopada 1848. Jelačić se žalio i na neoprezno objavljivanje ratnih vijesti u zagrebačkim listovima, čime se ugrožavaju njegove vojne operacije. No, mnogo je značajniji bio Jelačićev odnos prema pisanju zagrebačkih listova o temeljnim političkim pitanjima, posebno prema sve izrazitijem jačanju austrijske reakcije od kraja listopada 1848. i ugušenja bečke pobune. U studenom 1848. u dijelu je zagrebačkog tiska, posebno u najoštrijem *Slavenskom Jugu*, prevladavalo, iako bez napuštanja austroslavističkih koncepcija, negativno pisanje o službenoj austrijskoj politici, zbog zabrane političkih sloboda u osvojenom Beču, Jelačićevog podvrgavanja Windischgrätzu i imenovanja nove austrijske vlade kneza Schwarzenberga, koju su činile osobe isključivo njemačke narodnosti i uglavnom konzervativnih uvjerenja, odane dinastiji, a ne političkim slobodama kao osnovnoj tekovini revolucije. U jednom je članku, iako se radilo o usamljenom slučaju, čak zanimljiva mogućnost očuvanja Austrije i izrečeno uvjerenje da bi ona morala nestati s političke karte Europe, jer se nacionalni sporovi u njoj mogu riješiti samo vojnom diktaturom i obnovom predožujskog stanja.³ U pismu Lentulaju 9. prosinca 1848. Jelačić je izrazio mišljenje da se sloboda tiska u zagrebačkim listovima ne koristi za učvršćenje sloge u narodu »već uprav za poticanje nezadovoljstva sa postojećim poglavarstvima, kao i očitog razdora i međusobne mržnje, odkuda, ako se taj pravac zadrža, propast domovine slediti bi mogla«. Tražio je da Prosvjetni odsjek Banskog vijeća izradi privremeni tiskovni zakon, koji bi, dok Sabor ne riješi to pitanje, spriječio zloupotrebu slobode tiska.⁴ U kasnijem je razdoblju, u toku prve polovice 1849., kada zagrebački listovi otvoreno zagovaraju opozicijsku politiku prema austrijskoj vladi, Jelačić, tada uglavnom zabavljen vojnim pitanjima i operacijama na mađarskom ratištu, nekoliko puta osudio njihovo pisanje, posebno *Slavenskog Juga*.⁵ Česte je prigovore na pisanje zagrebačkih listova Jelačić primao, od kraja 1848., od kneza Schwarzenberga i hrvatskog ministra u austrijskoj vladi grofa Franje Kulmera, koji su smatrali da oni zagovaraju

² Hrvatski državni arhiv (HDA), Banska pisma (BP), kutija CLXV, 1848/s. n.

³ Radi se o članku u *Slavenskom Jugu* (SJ), 1. XII. 1848/51, pod naslovom »Obzor austrijski«. O njemu usp.: T. Markus, n. dj., 48.-50. Lentulaj je vjerojatno mislio i na taj članak kada je, u pismu Jelačiću 3. prosinca 1848., iznio mišljenje »da nekoji buntovni članci u novinah stavljeni, kao to nedavno u jednih narodnih novinah čineno je, mnogo također doprinieti bi mogli na poremetenje mira i segurnosti« (Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti [AHAZU], Ostavština bana Jelačića [OBJ], Korespondencija Jelačić-Lentulaj, 1848/II C-68).

⁴ HDA, BANSKO VIJEĆE (BV), kutija III., Unutarnji odsjek (UO), 1848/br. 462-729. Prosvjetni odsjek nije prihvatio Jelačićev zahtjev, smatrajući da treba pričekati završetak rata (isto).

⁵ Usp. Jelačićev memorandum kralju iz kraja ožujka 1849. (Jaroslav Šidak, »Društvo Slavenske lipe na slavenskom Jugu, n. dj., 308.-309.) i zapise banovog tajnika Andrije Torkvata Brlića iz proljeća 1849. (Ivana Brlić-Mažuranić, *Ulomci dnevnika Andrije Torquata Brlića, Iz arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi*, III., Zagreb 1935.).

separatističke i revolucionarne protuaustrijske tendencije.⁶ Takve tvrdnje nisu, doduše, bile točne, jer su zagrebački listovi zagovarali ideju austroslavizma i u vrijeme svojeg opozicijskog stava od siječnja i veljače 1849., ali vjerojatno su predstavljale pritisak na Jelačića da nešto učini u vezi s »discipliniranjem« »razuzdanog« zagrebačkog tiska.

Iz navedenog se može vidjeti da je Jelačićevo potpisivanje »Privremenog zakona o tisku« iz svibnja 1849. bilo posljedica općih političkih prilika u Habsburškoj monarhiji, pritiska službenih austrijskih krugova i njegovog osobnog stava prema većem dijelu zagrebačkog tiska. Na odlučnije korake Jelačića je konačno potaknuo članak anonimnog autora u *Slavenskom Jugu* u kojem je usporedio hrvatskog bana i glasovitog poljskog generala u mađarskoj revolucionarnoj vojsci Jozsefa Bema.⁷ Iako članak nije imao protuaustrijski karakter, izazvao je veliki odjek. Banski namjesnik Lentulaj neuspješno je nastojao, pritiskom na uredništvo *Slavenskog Juga*, doznati ime autora članka. Jelačić je 6. svibnja 1849. došao u Zagreb i sudjelovao u izradi tiskovnog zakona od strane Prosvjetnog odsjeka Banskog vijeća. Prema izvještaju javnosti načelnika Prosvjetnog odsjeka Stjepana Moysesa, »zakon« je donesen zbog »radikalnog« pisanja većine zagrebačkih listova, posebno *Slavenskog Juga* i *Südslavische Zeitung*, kojima je, po njemu, borba za narodnost i slobodu samo izlika za širenje buntovničkih ideja.⁸ Kod izrade i potpisivanja »Privremenog zakona o tisku« Jelačić je dvostruko prekoračio diktatorske ovlasti koje mu je dodijelio Sabor Hrvatske u lipnju 1848. Zakon je u Hrvatskoj tradicionalno mogao stvarati, uz kraljevu potvrdu, samo Sabor, pa se radilo o samovoljnoj banovoj uredbi. Osim toga, Jelačić se potpisao na »zakon« kao »ban i diktator«, iako je, kod saborske dodjele diktatorskih ovlasti, bilo očito da se one odnose na pitanje nezavisnosti Hrvatske i cjelovitosti Monarhije. Iz ovih razloga, kao i zbog činjenice da je tiskovni »zakon« imao očiglednu političku tendenciju, tj. ograničavanje slobode tiska zbog njegovog opozicijskog karaktera, većina je zagrebačkih listova osudila »zakon«. Izuzetak je bio *Agramer Zeitung*, koji je, od travnja 1849., zagovarao »umjereniji« pristup suradnje s vladom i izbjegavanje oštrog napada na nju i koji je smatrao opravdanim ograničavanje potpune slobode tiska.⁹ »Privremeni zakon o tisku«, kao i dva kasnija pisma

⁶ Usp. Schwarzenbergova pisma Jelačiću 7. siječnja 1849. (HDA, BP, CLII., 1849/11) i 6. svibnja 1849. (AHAZU, OBJ, I G/g 3-b). Kulmerova pisma Jelačiću iz kraja 1848. i prve polovice 1849. nalaze se u: AHAZU, OBJ, I/D I 32–34, II 1–45, a djelomično su ih objavili Đuro Šurmin, *Beiträge zur Geschichte 1848–1849. Briefwechsel Kulmer-Jelačić*, *Agramer Tagblatt*, 2. I. 1912/1, 4. I. 1912/3, 9. I. 1912/6 i 13. I. 1912/10 i Krešimir Nemeth, *Nekoliko neobjavljenih pisama iz korespondencije Kulmer-Jelačić (19. III – 5. V. 1849)*, *Arhivski vjesnik* I., Zagreb 1958., 365.–366. O stavu službenih austrijskih krugova prema zbivanju u Hrvatskoj, uključujući i pisanju zagrebačkih listova, usp.: Alojz Ivanišević, *Die kroatische Politik der Wiener Zentralstellen von 1849 bis 1852*, Wien 1984.

⁷ SJ, 1. V. 1849/51. O sadržaju i odjeku članka usp.: T. Markus, n. dj., 63.–64.

⁸ *Agramer Zeitung* (AZ), 12. V. 1849/58.

⁹ B. Š., *Najprečiji zakoni – Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske* (NDHS), 10. V. 1849/56; 17. V. 1849/59; *Rodoslovje našega zakona o štampi* – NDHS, 22. V. 1849/61; *Opazke* – NDHS, 24. V. 1849/62; *Porota u naše doba* – NDHS, 29. V. 1849/64, 2. VI.

Jelačićeva, koji se ovdje donose, predstavljaju cjelinu u pogledu banovog odnosa prema pitanju slobode tiska u Banskoj Hrvatskoj u proljeće i ljeto 1849. No, što je mnogo važnije, oni svjedoči i o sve dubljim razlikama i sukobima unutar hrvatskog političkog pokreta, koji se lomio, prije svega, na pitanju »oštrijeg« ili »umjerenijeg« odnosa prema službenim austrijskim krugovima, tj. stavu dosljedne opozicije dok ne bude zajamčena unutarnja hrvatska samostalnost prema zaključcima Sabora 1848. ili prihvaćanju suradnje s njom da bi se, u uvjetima sve jače reakcije, spasilo što se spasiti može od osnovnog hrvatskog programa. Jelačić je, u ovo vrijeme, svakako već pripadao drugoj struji, ne samo zbog nastojanja da ograniči slobodu zagrebačkog tiska u interesu austrijske vlade, nego i zbog izbjegavanja, u dva ovdje objavljena pisma, spomena o temeljnim ciljevima hrvatskog političkog pokreta. U pismima je istaknuo tek hrvatsku borbu za očuvanje cjelovitosti Habsburške monarhije i borbu protiv mađarskog separatizma, ali ne i zaključke Sabora Hrvatske 1848. o unutarnjoj samostalnosti i teritorijalnoj cjelovitosti Hrvatske. Zbog istog razilaženja u pitanju odnosa hrvatske politike i javnosti prema službenim austrijskim krugovima neopravdano je optužio dio zagrebačkog tiska za pokazivanje »separatističkih« i »buntovnih« tendencija. Jelačić je zabranio *Slavenski Jug* u veljači 1850., a dvije godine kasnije obustavljeno je izlaženje i *Südslavische Zeitung*. Kurzivom istaknuto mjesto pocrtano je u originalu. Isto vrijedi i za drugu grupu dokumenata.

I. 1.

1849., svibanj 9, Zagreb

Ban Jelačić potpisuje »Privremeni članak o inostranijih«, »Privremeni zakon o štampi« i »O sudištu i sudbenom postupanju glede tiskarskih proizvoda«, kojima se određuje način pisanja listova, visina kaucije, kazne za prekršaje, sudske parnice za listove itd.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zbirka starih i rijetkih knjiga i zbirka rukopisa, Zbirka letaka, Ban Jelačić, R VIIIa B-2/1849.

PRIVREMENI ČLANAK O INOSTRANIJIH.¹⁰

1. Nitko u krug kojeg poglavarstva, ili oblasti primiti se [ne] smie, koj nebi bio obškèrbljen redovitim, jošće neiztečenim putnim listom, kojeg odmah pri ulazku dotično poglavarstvo u shranu uzeti mora.

1849/66, 7. VI. 1849/68, 12. VI. 1849/70, 16. VI. 1849/72; SJ, 10. V. 1849/55; *Nedèrmaj me već za perčin svatko* – SJ, 12. V. 1849/56; SJ, 19. V. 1849/59; 22. V. 1849/60; 24. V. 1849/61; 19. VI. 1849/72; *Südslavische Zeitung* (SZ), 23. V. 1849/63; *Das Cautionssystem bei der Presse* – SZ, 25. V. 1849/64. SZ, 22. VI. 1849/80; *Das Pregegesetz* – AZ, 5. V. 1849/54; AZ, 19. V. 1849/60; 7. VI. 1849/68.

¹⁰ »Privremeni članak o inostranijih«, »Privremeni zakon o štampi« i »O sudištu i sudbenom postupanju glede tiskarskih proizvoda« objavili su svi tadašnji zagrebački listovi.

2. Inostrani, koji u krug kojeg poglavarstva dojdju, za da poslove svoje ondi svršiju, pod pozornim okom poglavarstva ostati mogu do svršenog posla, kad putne listove od poglavarstva s potrebitim »vidio« dignuti i u domovinu svoju vratiti se moraju.

3. Ako bi pako koj inostrani urednim drugač putnim listom i izvštnim dokazom načina življenja obskrbljen, makar i nebio u kakovoj službi u kojem mstu i bez naročitoga posla baviti se hotčo, ako sumljiv drugač nije, takovom bavljenje i ostanak, dok čedno i mirno zadržavao se bude, dopustiti može se; ostali pako inostrani, koji način življenja dokazati nemogu, ako i redovitim putnim listi obskrbljeni bi bili, kroz 24 sata iz mčsta odputiti se imaju.

4. Svaki toliko vlastelin kuće, koliko gostionik, ili pako kvartirnik pod pedpsom od 5 do 25 forintah srebra dužan jeste svakoga inostranoga u rok od 12 sati poglavarstvu objaviti i, ako putni list ovakovomu jurve na granici oduzet bio nebi, ovakovoga odmah dotičnomu poglavarstvu odnčti moraju.

5. Inostrani baveći se u kojem mčstu, ako bi se u pogibeljna politična kretanja upušćali, puk uznemirivali i t. d., pripadnu polag okolišt kazni domaćih zakonah.

6. Za točno občršivanje predtečćih točkah u županijama jeste odgovoran podžupan, a u gradovima čeonik, ili prvi poglavar, koji opet druge podčinjene osobe pod odgovor neka staviju.

U Zagrebu 9. svibnja 1849.

PRIVRĚMĚNI ZAKON O ŠTAMPI.

Iz obzira, što u nijednoj dobro uredjenoj dčržavi dopušćati se nemože, da ikoja včrsta slobodnoga sugradjanah dčlovanja bez ravnanja dotičnih zakonah, te bez nadzorništva pripadajućih oblastih ostane; i pošto se u novie vrčme u rukovodjenju povrčmene štampe zagrebačke pozornost uzbudjujući prikazi pojaviše, koji svakoga pravoga domorođca grudi pravičnom tugom zauzimaju; pošto se dokazalo je, da naredbe, po mojem včću uslčd moje zapovčdi od 9. prosinca p. g. ućinjene, zlu ovomu doskoćiti nemogaše, za nuždno sam našo, da uslđ vlasti moje kako naredne od Nj. Veličanstva, tako i izvanredne od dčržavnoga sabora meni podljene za ono vrčme, dok se po svršenom ratu sva gradjanska razmrja zakonitim putem urediti mogla nebudu, u obziru štampe glede Hčrvatske i Slavonie slčdeća pravila toćnoga obdčržavanja oprčdlim:

1. Svaki tiskarski proizvod, kamo spadaju i proizvodi bakro- i kamenotiska, mora na sebi imati ime tiskarovo, mčsto i vrčme tiskanja.

2. Svaki proizvod privrčmne štampe izvan toga imati označenje izdavatelja i odgovornog urednika jednoga, ili više njih, ako bi se takovi nalazili.

3. Izdavatelj mora biti u užitvanju pravah gradjanskih od nčkoje pokrajine dčržave austrijske; urednik pako izvan toga morao je dovrčšiti dvadeset i četiri godine dobe svoje.

4. Izdavatelj od povrčmenog lista, koj više nego tri puta na tjedan izlazi, te s politikom se bavi, položiti ima jemstvo od dvč hiljade forintih srebra, za list tri puta na tjedan izlazeći jemstvo iznaša 500 for. srebra.

5. Jemstvo ili kaucija položiti se mora mjestnomu poglavarstvu, te sastojati ima ili u gotovom novcu, ili pako u listovih državnoga duga uzetih u nominalnoj vrjednosti. Kaucie položene u gotovom novcu uložiti se imadu u štedionu zagrebačku, ili koju drugu, ako bi se medjutim negd u domovini našoj podigla, pripadajuće pako ili od štedionu, ili od državne blagajne kamate ostat čiju vlastitost onih, koji su kauciju položili.

6. Svaka mjestna oblast dužna je pod najtežijim odgovorom svaki slučaj povjere sebi kaucije, kako i način, kojim s takovom postupala je, najduže za petnaest danah banskomu veću najaviti.

7. Dosada postojeći povrmeni listovi dužnost svoju glede kaucije za mjesec danah, glede pako ostalih u ovoj naredbi sadržanih točkah za osam danah posle objavljenja nazočne naredbe pod kaštigom obustavljenja izpuniti, i time sposobnost svoju pred dotičnom oblastju dokazati dužni jesu.

8. Mjestna će oblast nazočnu naredbu svakomu tiskaru, izdavatelju, uredniku i knjigoterczu priobćiti, te svrhu ovoga priobćenja od dotičnih osobah revers potrebovati. Od datuma ovih reversah, koji se po dotičnih mjestnih oblastih na bansko večće za osam danah poslati moraju, računat će se rok, polag kojega se sa svakim povremenim listom postupati ima.

9. Novi se povrmeni listovi utemeljiti nesmiju, ako se prepisana kaucija u ruke mjestne oblasti pric nepoloži, te ako se opredeljeni u nazočnoj naredbi uvėti neizpune.

10. Do uvedjenja nazočne naredbe svaka se pogreška štampe suditi ima polag postojećih državnih zakonah s tom opazkom, da u slučaju uvrđenja Veličanstva, ili izdajstva domovine suditi ima bansko sudište, kano za sada najviše domovine naše sudište.

11. Istim će načinom i od sada sudište ovo verhu svih pogreškah štampe, na koliko bi takove slučajevu uvrde Veličanstva, ili izdajstva domovine do sada zakonom opredeljene zadržavale, suditi, i to polag postojećih u tom pogledu zakonah. U ostalih slučajevih suditi će se polag niže postavljenih naredba.

12. Jedino u slučaju uvrde veličanstva i izdajstva domovine potegnut će se na odgovor izvan tiskara, izdavatelja i odgovornog urednika, i sastavitelj pogrešnoga članka.

13. U ostalih slučajevih odgovorni će biti samo izdavatelj i urednik.

14. Izdavatelj kaznit će se novčanom globom, ili obustavljenjem dotičnoga lista, urednik pako apsom t. j. tamnicom i dosudom na nesposobnost za svako uredjivanje listovah u našoj domovini.

15. Svaka novčana globa pripadat će mjestnomu zavodu siromakah. Ako izdavatelj obsudjenoga lista naloženu mu globu novčanu u ruke mjestne oblasti za tri dana posle odsude nepredade, namirit će se globa iz položene kaucije. Kaucia ovako umaljena nadopunit se mora po izdavatelju obsudjenoga lista za osam danah pod kaštigom obustavljenja lista.

16. Svaki urednik dužan je oprovèrgnutje u listu njeg[o]vom izišavših izvèštjah, na koliko ova od raznih oblastih dolaze, bezplatno primiti. Od pojedinih osobah pako dolazeća oprovèrgnutja primiti doduše dužan je, nego samo za platju, polag postojeće tarife, što ako učiniti nebi hotio, platit će mu izdavatelj globu od petdeset forintih i to quoties toties.

17. Uzbudjivanje na silovito proměnjjenje obstojećih zakonah, na silovito odcěpljenje koje pokrajine od čělokupnosti monarkie austrijske, na bunu i domaći rat, na pogěrdjenje vladara zemaljskog kaznit će se tamnicom od 2 do 10 godinah, izvan toga pako kod povrěmenih listovah novčanom globom polag okolnostih i do izneska čitave kaucie.

18. Poticanje na nepokornost prama obstojećim zakonom, na neposlušnost prama zakonitim oblastim, na měrznju prama narodnostim i věroizpovědanjim kaznit će se tamnicom od jednog měseca do dvě godine i novčanom globom od 50 do 500 for.

19. Razširivanje uznemirujućih glasovah, bez da bi se njihova temeljitost dokazati mogla, kaznit će se tamnicom do tri mseca i globom novčanom do 200 for.

20. Zloupotrbljenje tiska proti čudorednosti i pristojnosti kaznit će se tamnicom do 6 msecih i novčanom globom do 300 for.

21. Nasěrtavanje na poštenje i dobro ime pojedinih ljudih budi imenovanih, budi pako tako naznaćenih, da se lahko pogoditi mogu, kaznit će se tamnicom do tri měseca i globom do 200 for.

22. Koj bi putem svojih listovah pobirati nastojao prineske za namiriti globu radi prestupkah tiska sebi naloženu, kaznit će se tamnicom do 1 měseca i globom do 100 for.

23. Svaki tiska proizvod iz gore navedenih uzrokah obsudjen ima se k tomu, na koliko to po naravi stvari moguće je, po městnoj oblasti bezplatno pobrati i uništiti, što se i o takovih tiska proizvodih razuměva, koji bi iz druge koje pokrajine u domovinu našu unešeni bili.

24. Pri pěrvom opetovanju prekěršenja nazoćnih naredbah ima se dotična pedepsa povekšati. U slućaju pako drugog opetovanja pogrěške, ako i ne iste věrsti, može se list i podpunoma obustaviti, što se u slućaju tretjega opetovanja na svaki naćin i sa obsudjenjem urednika na nesposobnost ućiniti mora.

O SUDIŠTU I SUDBENOM POSTUPANJU GLEDE TISKARSKIH PROIZVODAH.

Sudbeno postupanje polag gori postavljenih pravilah počimlje se porotom. Ova se u svakom gradu sastaviti imade izmedju městnih gradjanah ili dotično patriciah. Na potrebovanje najme děržavnoga odvětnika poglavar grada pozvat će 36 gradjanah alfabetičkim redom. Izmedju ovih odbaciti može děržavni odvětnik, Fiskuš, dvanaestoricu, a obtuženik takodjer toliko; zaostavši dvanaestorica izabrat čedu si izmedj sebe predsědnika, te saslušavši tužbu po děržavnom odvětniku predloženu, i proćitavši nazoćnu naredbu, izrći će po zrlom i zdušnom stvari pretresivanju većinom glasovah, jeli obtuženik kriv, ili pako ne. U posljednjem slućaju obtuženik je podpunoma svakog suda prost, u priašnjem pako slućaju slědit će postupanje sudištah polag slědećeg naćina:

1. Sudište u obziru štampe bit će mstno naredno sudište oblasti, u kojoj obtuženici stanuju.

2. Parnicu pred ovim sudištem diže děržavni Fiskuš, kojega Ban ili pako njegovo naměstništvo za svaki grad imenovati hoće.

3. Sud ovakov bit će ustmeni (verbalis procedura).

4. Sud ovaj bit će javni t. j. k pretresivanju između tužitelja i optuženika svakomu će slobodan pristup ostati pod uvjetom, da se slušateljstvo čedno i podpunoma tiho zadržavalo bude. U protivnom slučaju mora se slušateljstvo na zapovjed predsjednika suda, ili pako potrobovanje državnog Fiskuša, ako ovo barem dvojica od prisjednikah sudišta podupirali budu, razići. Samo ipak odvetovanje sudišta tajno biti mora, posle kojega odmah se sud javno proglašiti imade.

5. Za vrhovno prizivno sudište opredluje se banski stol, koj ako bi pogrška prvoga sudišta nebitna (quoad formam) bila, izrok njegov popravljenja, i dotično ponovljenje sudbenog postupanja radi natrag poslati ima. U slučaju pako bitne pogreške (quoad meritum) prvoga sudišta banski stol odmah dosudu izreče.

6. Prizivati se na bansko sudište može kako fiskuš tako i optuženik.

U Zagrebu 9. svibnja 1849.

Jelačić, Ban i Dictator v. r.

* * * * *

II. 2.

1849., srpanj 1, Sova u Bačkoj

Ban Jelačić nalaže banskom namjesniku Lentulaju da strogo opomene urednike Slavenskog Juga i Südslavische Zeitunga zbog širenja mržnje prema hrvatskim i austrijskim organima vlasti i »prevratnih tendencija«.

HAD, BV, VII., UO, 1849/7065–1415; HAD, BP, CLIII., 1849/288b

Gospodine!¹¹

Kad sam prigodom mog kratkog bavljenja u Zagrebu u mjesecu svibnju t. g. one privremene naredbe učinio, koje su izvanredno stanje države i okolnosti naše domovine neobhodno zahtjevalo, nimalo nisam dvoumio, da će moje Věće sredstvom kojeg skrajnju nuđu takvih naredbah i uvidivšeg i priznavšeg sam je izdao, iz svih svojih silah nastojati, čest¹² zakonah tih održati i

¹¹ Dokument je objavio T. Markus, *Neki dokumenti o zabrani »Slavenskog juga« (1849–1850)*, *Historijski zbornik XLVII* (1), Zagreb 1994., 164–165. Ovdje se objavljuje ponovno, jer čini cjelinu s ostala dva dokumenta o pitanju slobode tiska. U istom su izdanju greškom priređivača ispušteni posebni znakovi (»ě« i »č«).

¹² Čest – čast.

činom pokazati, da je nedržzi za golo puko slovo. Vrlo žao mi je da priznati moram, kako je pravedno to moje očekivanje bez ikakvog uspěha bilo!

Jer doćim ja proti revolucionarnoj stranki ovdě sa hiljadami drugimi, mojjimi vernimi i hrabrimi zemljaci kěrv i život na mejdan nosim, s-najvećim nezadovoljstvom sam opaziti morao da jedna potajna grana te zlosrećne stranke u mojoj domovini, i u Zagrebu srđdstvom novinah »slavenskog juga« i němaćkih jugoslavenskih novinah »Südslawische Zeitung« malo ne svaki dan na očigled moga Věća sve više i više glavu svoju dizati počinje. Broj novinah u kojih se gnjusna ćarkanja takva revolucionarne te stranke nalaze – naznaćit suvišno je; jer gotovo nijednog broja nema, u kojem se nebi izpraznih sumnjićenjah, potvarah Vlade austrijske i domaće nemanje i pojedinih osobah na uzbudjenje obćeg ogorćenja i nezadovoljstva – početak svih bunah – směrajućih zaděržavalo.

Ako tko domovinu svoju ljubi, to sam ja; ako tko pravu spasonosnu slobodu svoga naroda pojmiti, ljubiti i saželjeti kadar jest, to sam opet ja, kako po duši izpovědati mogu medju pěrvimi! Nu na izlićnu slobodu revolucionarne stranke, koja na ćelu ljubav slobode vuhreno i lukavo narodu prednosi, a u sěrcu jedino sebićne naměre, i kao sredstvo za postignutje te svěrhe bezzakonje i terorizam gnjusno goji, sa sve moje duše mćrzim i nastojat ću ju směvit gđě god ju nadjem. Što narodu mome dobrane i blagome i ćeloj domovini trěba, duboko sam ja i prie osětjao, – i svedjer¹³ osětjujem, te kako mirno vrěme nastane nastojat' ću iz svih silah posavětovavši se s narodom svojim o njegovih potrebih, pomoći mu ustrojiti sgradu slobode, dostojne njegovih lěpih darovah i blagoga sěrdca, ne manje i zaslužene budućnosti. U burno vrěme nit' se nova sgrada gradit' može, nit' se stara rušit smie. A to je baš bezumna naměra prevratne stranke koja je već toliko děržavah u Europi i toliko nedužnih obiteljah u kratko vrěme od jedne ne ćele još godine nesrećnimi učinila.

Ja sam u boj pošao lane za domovinu i ćelokupnost monarkie, najpaće po volji i želji naroda moga na saboru sakupljenog. Prie nego tu moju missiu boja, koji sve naše sile napete děrži, nesvćršim nemogu se drugog opet posla latiti. To će narod kao doslědnost svoje volje i želje sigurno i uviditi. Kad se važni ovaj posao srećno svěršii, opet ću ako Bog dade saslušat volju i želju naroda na saboru, nu ne iz onih novinah, koje za glas naroda nipošto neděržim.

Iz toga Vam gospodine! time pozivajuć se na savoršenu u tom obziru moju vlast nalažem: da odmah kako ovo pismo primite – jer ni najmanje oklěvanje u tom poslu neželim – urednike slavenskoga juga i nemaćkih jugoslavenskih novinah preda se pozovete, te nje u moje ime najstrožije opomene, da se ozbiljno okane svog dosad sledjenog prevratnog pravca – sisanje naime nezadovoljstva medju narodom proti ćelokupnoj ili domaćoj vladi nemanje i proti pojedinim oblastim i osobam u službi domovine stojećim, – ako nećele da skrajnjom strogostju u tome njiovome u sadajnjih naših okolnostih, gđě je najveća sloga nuždna, osobito grěšnom dělu na put nestanem. Zato ćete gospodine! svaki izlazeći broj rećenih novinah s najvećom pozornostju

¹³ Svedjer – još uvijek.

pratiti učiniti, te ako bi se pokazalo, da upèrkos te moje opomene urednici ovi kod svog gorenaznačenog pravca tvrdokorno obstoje, kod pèrvog takvog broja svako izdavanje novinah jim obustavite i krivce polag privrèmenog o štampi zakona 4446–96/849 proglašenog osuditi učinite.

U ostalom ovde još i to Vam napominjem; da prèki sud od mene lanjske godine glede buntovnikah narod proti narodnosti, Vladi, banskoj časti itd. izdati¹⁴ dignut nije, nego da svedjer još postoji, buduć one iste opasne okolnosti u domovini još nisu prestale, samo su pod drugim barjakom drugi pravac uzele. Tim prekim sudom se poslužite kadgodj od potrebe bude bez razlike osobah, stališa i stranakah sa svom strogostju.

Za strogo odèržanje ove moje Vam time izdate naredbe podlažem Vas i svakog pojedinog člana moga Vèća pod osobni najstrožiji odgovor, jer nipošto podnosio nebudem, ma stajalo me i života, da moje i najkrèpčie na dobro domovine smèrajuće naredbe golo slovo ostaju – i meni za ledji i na očigled moga Vèća da revolucionarna stranka, proti kojoj sam život po volji moga naroda na mejdan izneo i ovde svedjer još nosim, glavu svoju na propast domovine diže i širi se.

Za 48 satih od primljenog ovog pisma očekujem *svakako* od Vas izvèstje o uspèhu učinjenih uslèd, moje ove naredbe Vaših korakah.

U glavnom stanju Sovi u Bački 1-a sèrpnja 849.

Jellačić Ban

* * * * *

I. 3.

1849., srpanj 4, Sova u Bačkoj

Ban Jelačić iznosi Milošu Popoviću svoje mišljenje o slobodi tiska i o pisanju listova u južnoslavenskim pokrajinama Habsburške monarhije u vrijeme revolucije. HDA, BP, CLIV, 1849/329.

Čestiti gospodine!

Odmah kako sam primio Vaše počtaemo pismo iz Biograda dne 20. lipnja p. s. br. 224 pisano,¹⁵ hitim evò da Vam nanj odgovorim.

¹⁴ Jelačić je proglasio prijeki sud 27. travnja 1848. za područje Banske Hrvatske.

¹⁵ Riječ je o molbi urednika beogradskih *Srbskih novina* Miloša Popovića Jelačiću da ishodi ukidanje zabrane ulaska njegovog lista na područje južne Mađarske na kojima su Srbi proglasili Srpsku vojvodinu (HDA, BP, CLIV, 1849/329a).

Prie svega mi dozvolite, da Vam sèrdačno zahvalim za ono povèrenje koje Vas je nakanilo, te ste se na me obratili. To povèrenje mislim da ni čime bolje uvažavati nemogu nu s-jednakim povèrenjem; kad Vam naime, dočim govor o zaslužieh naše jugoslavenske žurnalistike glede interesah Austrie zametnuste, i ja svoje mnènje o tom pitanju otvoreno izpovèdim.

Svakako je ova silno dejstvovala na duh i narodno čustvo našega naroda, – sa svim oduševljenjem i krèpkostju ustala protiv magjarskog separatisma: nu da je odposlè čini se moguće da je to i iz najboljih i najčistijih namèrah bilo – čestoputah zaboravila, da je u prirodi štono se kaže skoka nema; – da sve što je od ove zemlje odvisi od vremena i mère; da se nemože ujedno boj biti i plodove mira dozoriati učiniti te uživati jih se.

Razgledajte se samo okolo po Europi te ćete se složiti samnom o tome, da velika čast od krivnje oko neopisive bède od miliunah ljudih na stranku žurnalistike opaku pada, koja svoju zadaću rěšiti ili neznadiaše ili nehtiaše; koja zaboravljaše da je zvanje njezino obće mnènje zastupati i ravnati, ne pako š-njime gospodovati i terorizirat ga; te da je čovèčanstvu time tako malo pomoženo, ako je žertva žurnalistike, kao što mu pomoženo nije, ako je rob od sijaset činovnikah. Mnènje svoje trèba otvoreno, slobodumno ma i vatreno nu opet sa dostojanstvom uvèrenja izpovèditi; može se i suprot protivnoga na mejdan izići: – nu netrèba osobe iste napadati, što je tim manje plemenito i pristojno čim u mnogo listovih (novinah) načelo: *audiatur et altera pars*,¹⁶ ni naimanijeg miestanca nema. Ali se može biti pametnim načinom kazati može, da samo uredničtva okolnosti uvèk najbolje poznavaju, te da nikad posčrnuti nemogu.

A to nipošto ne. Bila ona i od najsposobnijih muževah zastupana: to ipak slabo oko sa visine minareta dalje dopire, no najoštrije vèrnika, koji se na njegov[om]v pragu moleć klanja.

Gospodine! Vi ste čoek mlad a ja ostarèo u teškoćih života, i u javnoj službi: zato neprimite milo za nedrago, ako je moja besèda podobna onoj naučitelja; to starost tako sobom donosi. Nu sa druge strane ćete opet i to odatle uviditi, da nepadam u broj onih, koji se s-taštom dopadnostju samih sebe na glas novinah oglašavaju.

Vèrujte mi gospodine! da slobodu ljubim, nu i zakon – da ljubim svoj narod, kome pripadam, više svega; te zato se i dèržim Austrie. Samo u ustavnom razvitku svih narodah ove lèpe dèržave – koje veći dío slavjanskoga je kolena – ima za ove poslèdnje budućnosti. U tom smislu se je izrazio čèli naš narod na glasovitom saboru od prošle godine. On se je krèpko odvažio na njemu za čèlokupnost monarchie, za svètlu dynastiu, za ravnopravnost svih pobratjenih narodah ove velike dèržave. Doversismo li jednoč srètno ovaj zlosretni rat, onda spremno nu i s-razboritostju primimo se svetog posla – mira. Ovaj posao prepravljati budi izključiva i jedino dostojna zadaća naše domaće žurnalistike. Naša poslovice budi nam bratinstvo i sloga! Moja duša bar nezna razlike medju Hèrvatom, Slavoncom, Dalmatincom i Sèrbinom, – koja se je žalibože u novie doba odveć i s-ogorčenostju medju narodom sijati počela. Kad mati četverto peto čedo rodi, a to se druga bratja raduje novo-

¹⁶ Neka se čuje i druga strana.

rodjenom; prestaje li jim ovaj pravim bratom biti zato, što nekoliko danah kasnie kod kërsta Gjorgje dobi, jer se svi nemogu zvati Miloši, Petri, Gèrguri itd?

Gospodine! Kad bi u tom smislu žurnalistika zadaću svoju si nastavila, kad bi ona javno mnènje slobodno zastupala, kad bi ozbiljno otvažno krèpkko nu i s-dostojanstvom svakomu zloupotrebljenju odkud god ono proizlazilo na put stajala – kad bi medjusobnom sporazumljenju pomirenju i slozi stazu sterala i onda gospodine! neka bi toliko urednikah bolo kolikog je čitateljah; onda neka bi svaka varoš, svaka obćina, svako selo svoje novine imalo!

Što se sad Vašeg posla naime zabranjenja Vašeg lista od strane 7-e okružne komande učinjenog tiče, to mi je veoma žao, da u tom ozbiru nikakvih korakah neposrèdno učiniti nemogu. Jer pèrvo nije niti ona naredba rečene okružne komande, niti su mi razlozi iz kojih je to učinjeno poznati – a drugo, jer će o tome ministerij¹⁷ jamačno već ubaveštjen biti, kome onda jedino pripadati može odrediti, da se ona zabrana opozove. Ako se dakle neposrèdno na ministerij u Beču obratite mislim da ćete svèrhu svoju najprije postići; jer i onako meni u sadanjem ovdešnjem mojem jedino vojenom položaju, takove odluke a imenito glede novinah u austrijskoj dčržavi neizlazećih činiti ne pripada.

Nu na svaki način mi taj u očlom neugodan dogodjaj priliku pruža, da Vam moje osobito učastovanje izrazim i da Vas uvèrim kako svim poćitanjem ostajem

Vaš

pripravni
Jellačić

Sove 4/7 849.

HDA, BP, CLIV, 1849/329.

II. Pitanje pripadnosti Srijema u korespondenciji Jelačić-Rajačić u ljeto 1849.

Hrvatski i srpski pokret razvili su se na početku revolucije 1848. nezavisno jedan od drugoga, ali ubrzo su bili upućeni na međusobnu suradnju zbog suprotstavljanja samostalnoj mađarskoj vladi kao zajedničkom neprijatelju. Srpski su nacionalisti na narodnoj skupštini u Sremskim Karlovcima sredinom svibnja 1848. proglasili Srpsku vojvodinu, u koju su trebali ući dijelovi južne Mađarske (Bačka, Banat i Baranja) i istočne Hrvatske (Srijem i dio istočne Slavonije s Vukovarom). Na istoj je skupštini izražena želja za poblizè neodređenim »savezom« Vojvodine s Hrvatskom (Trojednom kraljevinom) na temelju »potpune jednakosti i ravnopravnosti«.¹⁸ Taj je zahtjev Sabor Hrvat-

¹⁷ Ministerij – vlada.

¹⁸ Radoslav Perović (ur.), *Grada za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848-1849*, Beograd 1952., 258.

ske u lipnju 1848. prihvatio i obećao da će srpske zahtjeve za dobivanjem autonomne države u okviru Habsburške monarhije podupirati kod kralja.¹⁹ Tom je zaključku prethodila oštra polemika među dijelom zastupnika u vezi s pripadnošću Srijema i političkim odnosom bana i srpskog vojvode. Manji dio zastupnika, posebno senjski biskup Mirko Ožegović i grof Franjo Kulmer, suprostavljali su se prihvaćanju srpskih zahtjeva u vezi s pripadnošću Srijema, ističući da to vodi u slabljenje banske vlasti. Iako je većina zastupnika odbacila njihove stavove, u drugim je saborskim dokumentima Srijem označavan kao dio Trojedne kraljevine, iz čega proizlazi da se čl. VII/1848. treba tumačiti kao taktički korak. Na to je upućivao i neprovedeni zaključak, u istom članku, o potrebi stvaranja odbora koji bi izradi »ustav« međusobnog odnosa Hrvatske i Vojvodine. U postojećim je okolnostima najvažnije bilo osigurati vojnu suradnju hrvatskog i srpskog pokreta protiv mađarske vlade, s tim da se odnos Hrvatske i Vojvodine, njihov politički odnos i teritorijalno razgraničenje, uključujući i pripadnost Srijema, riješi naknadno, nakon sređivanja političkih prilika i kraljeve potvrde zaključaka Sabora i srpske skupštine. Takvo su shvaćanje kasnije zastupali ban Jelačić i Bansko vijeće, iako nisu mogli spriječiti prevladavajući utjecaj ili neposrednu kontrolu nad većim dijelom Srijema od strane srpskog pokreta, koji je Srijem smatrao faktičkim dijelom Vojvodine.²⁰ Banski namjesnik Mirko Lentulaj obavijestio je 25. siječnja 1849. Jelačića da je primio dopis Glavnog odbora Srpske vojvodine u kojem se traži »da se Bansko Vijeće u upravljanje Sremske Županije više neupušta, budući da bi ova na Vojvodinu sèrbsku spadala...« Lentulaj je srpskom odboru odgovorio da »premda Vojvodina Serbska potvrđena je, meje [granice – T. M.] međutim njezine opredele nebi bile, Bansko veće sremsku županiju kao na Slavoniju spadajuću županiju će upravljati, dok po zakonotvornom tjele drugčie opredeljeno bude.«²¹ Zagrebački su listovi 1848.–1849. izbjegavali pisati o pripadnosti Srijema, vjerojatno zbog želje za izbjegavanjem hrvatsko-srpskih razmirica i održavanjem kakve-takve vojne suradnje hrvatskog i srpskog pokreta u uvjetima borbe protiv Mađara i građanskog rata u Habsburškoj monarhiji.

Kako svjedoče ovdje objavljena pisma iz korespondencije između bana Jelačića i patrijarha Srpske pravoslavne crkve Josifa Rajačića,²² razilaženja oko pripadnosti Srijema između hrvatske i srpske politike zadržala su se sve do kraja građanskog rata u Habsburškoj monarhiji. Ona svjedoče da se, usprkos bučnom proglašavanjem izrazima »bratstva« Hrvata i Srba, posebno u zagrebačkim listovima, radilo o dva posebna nacionalna pokreta, s različitim ciljevima i, do određene mjere, suprotstavljenim nastojanjima. Svjedoče, također, da se službena hrvatske politika, u toku revolucije 1848.–1849., primarno rukovodila hrvatskim nacionalnim ciljevima zbog kojih je izražavana i

¹⁹ *Zapisnik sabora trojedne kraljevine Dalmatinske, Hèrvatske i Slavonske 5. i slè-dećih mèsECA lipnja i sèrpnja danah godine 1848 dèržanog*, Zagreb 1848., čl. VII/str. 9.

²⁰ O političkim i društvenim prilikama u Srijemu opširno piše Slavko Gavrilović, *Srem u revoluciji 1848–1849*, Beograd 1963. Usp. i: Lazar Čelap, *Politička pripadnost Srijema u god. 1848–49*, *Zbornik Zagrebačke klasične gimnazije 1956–1957.*, Zagreb 1957., 621.–632.

²¹ HDA, BP, CLII., 1849/37.

²² Prvo i drugo pismo prepričao je S. Gavrilović, n. dj., 317–319.

česta ideja slavenske i južnoslavenske suradnje u okviru Austrije. Konačnu je riječ o pripadnosti Srijema, međutim, imao Bečki dvor, čijom je odlukom, u listopadu i studenom 1849., to područje podijeljeno između Hrvatske i novoustrojene Vojvodine Srbije i Tamiškog Banata.

II. 1.

1849., srpanj 6, Sova u Bačkoj

Ban Jelačić izražava čuđenje patrijarhu Rajačiću zbog imenovanja komesara za Srijemsku županiju i traži da svoju vlast ne proteže nad njom.

HDA, BP, CLIII., 1849/293.

Preuzvišenomu Gospodinu
i svetejšemu Patrijarhu
Josifu Rajačiću
u glavnom stanu Sovi u
Bački 6. srpnja 849.

G. Ivan Dubravaj županije sremske podžupan priobćio mi je naredbu Vaše preuzvišenosti od 9/21 Junia t. g. br. 4755. kojim se g. Jovan Stojčević komissarom okružja sremskog imenuje.

Ovom naredbom uklonjava li sasvim se rečeni po meni lanjske godine naměstjeni podžupan i 30-godišnji javni služitelj, od upravljanja županije ili ne? i imali time županija ova novu phasu upravljanja nastupit ili ne? nisam mogo iz nje dovoljno doznati. Ako li to bude: onda mi dozvolite preuzvišeni gospodine! da o tom važnom poslu moje mnenje iskreno i prostosrdačno Vam izpovědam.

Krepkom, věrnom i plemenitom domoljubnom nastojanju Vaše Preuzvišenosti za rukom je pošlo u prevratu magjarskom oružanoj rebeliji magjarskoj jedan dio krajevah, koji vojvodinu sačinjavati imadu, oteti, i da rečene pokrajine bez javnog upravljanja neostanu pod svoje krěpko i mudro upravljanje medjutim okrenuti. Pošto sěrbski narod iz skupštinah svojih 1/13 i 3/15 svibnja 1848. od sveltlog Cara i Kralja povratak Patriaršie i vojvodstva, kao i ustanovljene Vojvodine iz Srema, s-granicom, Baranji, Bačke s-bečejskim distriktom i šajkaškim bataliunom, i Banata s-granicom i dištriktom kikindskim sastojati imajuće zamolio jest: toga sam mněnja, da se vojvodina tek onda za ustanovljenu, i pokrajine, koje ju sačinjavati imadu, onda za njoj podčinjene smatrati mogu, kad te želje naroda sěrbskog od sveltlog cara i kralja zakonitim putem rešene, i u život uvedene budu. Isto s-tim bolje mnijem, čim nj. Veličanstvo sveltli car i kralja u svojem manifestu u Olomucu pod 15. Prosinca 1848. izdatom sěrbskom narodu narodno upravljanje u smislu ravnopravnosti narodne odmah kako mir nastane poděeliti obećao je.

Uslěd toga mislim, da su upravljanju Vaše Preuzvišenosti samo one pokrajine do sad pripadati mogle, koje su pod vojvodinom dospěti imajuće, od

rebelije mađarske otete, jer bi inače takve bez poglavarstva ostajuće u novu nesreću naime u anarhiju pale bile; i to je opet prilika bila, kojom sam ja Vaše Preuzvišenosti mudrost i prama narodu svom osobitu blagonaklonost na novo céniti uzrok imao. A u tom smislu smatram da je Nj. Veličanstvo Vašoj Preuzvišenosti pod 2. aprilom t. g. čin carskog komissara podělilo.

Da pako sremska županija medju takve pokrajine brojiti se nemože, nadam se da će Preuzvišenost Vaša uviditi, jer niti je Srem hvala Bogu u nepriateljskih rukuh bio, niti je tamo rebelija mejdan oderžala, već je upravljao županijski magistrat po meni u Juliu prošaste godine naměštjen. K tome još i to iskreno izpovědati moram, da takvo faktično odcěpljenje Srěma od slavonsko-hèrvatskog těla nipošto dčržati nemogu ni za priměreno onoj »medjusobnoj slozi i savezu«, koji je medju sèrbskim narodom i trojednom kraljevinom na saboru herv. slav. od 5. lipnja pr. g. polag članka 7 ugovoren – jer u ovom istom članku zahtěvani i izradit se imajući »ustav medjusobnih odnošenjah vojvodine pram trojedne kraljevine« izradjen i saboru, kako isti članak zahtěva podnešen –; ni za zakonito – jer isti članci saborski još od světlog cara sanktionirani nisu. Tě s-toga mislim da svoju najsvětiju dužnost prama narodu svome kojeg gore navedenu saborsku odluku uvažavam i cénim izpunjavam, kad Preuzvišenost Vašu najuljudnije i priateljski molim: da svoje upravljanje neizvoli protegnuti i na Srem dotle, dok zakonito potvrđjenje gore navedenih obiuh saborskih zahtěvanjah, i kad to bude – naročito predanje Srema od strane trojedne kraljevine i njegovo svečano uvčrstjenje u pokrajine Vojvodine učinjeno nebude.

Ako bi se u tom obziru mnenje Vaše Preuzvišenosti od mojeg razišlo, onda molim: da mi to čim skorije priobčite, za da o tome pitanju, ako se mi nebi složiti mogli, volju světlog našeg Cara i Kralja saslušam. Medjutim sam g. Dubravaju naložio, da s-proglašenjem gore navedene Vaše naredbe poněšto pričeka.

Akoli bi se glede upravljanja Srema Vaše Preuzvišenosti mnjenje s-mojim slagalo, te bi se gore spomenutom Vašom naredbom naměreno bilo uklonjenje Dubravaja, kano privrěmenog upravitelja županija sremske i u tom slučaju molim da mi svoje razloge o tome priobčiti izvoli Vaša Preuzvišenost. Jer pravedno je da se 30-godišnji služitelj samo iz važnih razlogah udalji i to po onome koji ga je naměstio.

U ostalom s-osobitim [...]

HDA, BP, CLIII, 1849/315

* * * * *

II. 2.

*1849., srpanj 12, Zemun**Patrijarh Rajačić iznosi banu Jelačiću svoje mišljenje o pripadnosti Srijema Srpskoj vojvodini.**HDA, BP, CLIV, 1849/315.*

Njegovoi preuzvišenosti c. kr. feldcoigmeisteru Banu horvatskom i južne vojske vrhovnom zapovjedniku gospodinu Josipu Jelačiću
U Zemunu 30 junia/12 julia 849.

U dragocěnom zvaničnom dopisu od 6-a Junia t. g. br. 293. zahtěva Vaša preuzvišenost povodom tim, što sam ja g. Jovana Stojčevića komissarom okružja sremskog naimenovao, da u koliko se sremske županije tiče, čiem upravljanju ova po manifestima carskim na narod srbski dosad odpuštenim, i po visočajšem ručnom pismu na mene pod 2. aprilom t. g. poslatom podležati ima? izjasnjenje i mnenje moje preuzvišenosti Vašoj soobštım. U odgovoru na dopis ovaj imam čest preuzvišenosti Vašoj pre svega u raspominanje dovesti, da su u početku pokreta našeg, zatım kad se Vaša preuzvišenost od nas u domovinu svoju povratila, u županiji sremskoj više putah znamenita pokušenja činjena za kako bi se separatističnim težnjama magjarskim i ovde podnožje zadobilo, i kako bi partaja buntovničkih madjarah i u Sremu prevagu otela. Pokušenja ova, koja su na više męstah a naročito u samom sędištu županije u Vukovaru skoro u javnu rebelliju prešla bila, bi zaista i u Sremu nadvladala, i županiju ovu ministerstvu magjarskom na povoljno raspoloženje stavila bila, da nie srbskoj vojsci osobita u ono vreme, kad je Vaša preuzvišenost vodenjem rata protiv buntovnikah u Magjarskoj i Austrii bavila se, sręčno za rukom izišlo, dviženia²³ ova u Sremu taki u začetku s-oružanom rukom črez²⁴ vojenu zasadu takovih męstah ugušiti. Pak ne samo u Sremu nego i u virovitičkoj županiji je srbska vojska ovde i onde mir red i poslušnost prema zakonom caru i njegovim vlastima obdęržavala; nek se izvoli preuzvišenost Vaša opomenuti da je i pri obsadi Osęka grada jedna čast sremske vojske sadejstvovala.

U to vreme, kad je Vaša preuzvišenost iz domovine svoje udaljila se, i kad su postojavše donde vlasti u Sremu ili sasvim skoro prestale, ili su u duhu magjarizma vladati namęravale, ja sam *po zaključenju naroda srbskog, a i po iziskivanju samih prednavedenih okolnostih u Sremu* i to nesamo u *provincialu* nego i u *vojenoj granici* upravljanje primio, i to sam neprestano s-punom vlastju od toga vremena radio, u čemu me je i visoki manifest carski od 15 decemb. 848. i ručno pismo od 2. aprila t. g. zateklo.

²³ Dviženie (rus.) – ustanak, pobuna.

²⁴ Črez – kroz, s.

Ovo zato navodim, da bi Preuzvišenost Vaša uviditi izvolila, kako se zaista i Srem sam medju one pokrajine brojati mora, koje su od rebelije madjarske srbskim oružjem sačuvane i u pokornosti spram cara zadčržane; i kako sam ja i pre nego što sam od njeg. carskog veličestva civilnim komissarom u svim onim oblastima, koje su austrijsko-srbskom vojskom zauzete, naimenovan bio, u predělima ovim već upravljao; koje bi preuzvišenosti Vašoj i akta, koja se u archivu vojvodine nalaze, podpuno zasvedočiti mogla, i koja dokazateljstvo daju, da je i g. Dubravaj kao i *svi skoro činovnici Srema od vojvodovine zapovēsti primao i izvršivao*, i vlasti mojoj kao upravitelja vojvodovine uvek se *savršeno povinovao*.

Upravljanje ovo moje bilo je još i *pre* ručnog pisma carskog od 2-a aprila t. g. ako i ne baš na zakonu carstva, ali ipak *na zaključenijama maiske skupštine naše*, koja je Srem za čelostavnu čast vojvodovine izrekla, osnovano, i koja je zaključenija i *Sabor trojedne kraljevine za svoja primio*. A ja sam uvjeren da preuzvišenost Vaša onako što kao i ja zaključenija naroda srbskog i hrvatskog počituje, i da njima svaku važnost donde podpuno otdaje, doklegod nebi ta izričnom naredbom njeg. carskog Veličestva ili novim zakonom promēnjena bila.

Na posledku visočajše ručno pismo carsko od 2-a aprila t. g. koga odostovēren prepis ovde u prilogu *-/* preuzvišenosti Vašoj na uvidjenje soobštiti čest imam, mene osim Bačke i banatskih oblastih još naročito i izrikom u sremskoj županiji opunomoćenim carskim komissarom imenuje; pak po toj novoj vlasti mojoj ja sam sad za nuždno sudio g. Jovana Stojčevića, koji je poverenje moje dosadašnjim postupkom svojim opravdao u sremskoj županiji okružnim komissarom naimenovati.

Josif vr.
patriarh

* * * * *

II. 3.

1849., kolovoz 5, Ruma

Jelačić obavještava Rajačića o kraljevoj odluci da Srijem ostane dio Hrvatske dok se ne donese konačna odluka o Srpskoj vojvodini.

HDA, BP, CLIV, 1849/340.

Polag vis. ručnog pisma od 11. pr. m. dostojalo je njegovo Veličanstvo Vašu Preuzvišenost k-uzvišenome svome dvoru pozvati, – i povodjeno se je našlo moje sudēlovanje kod privrēmenog uredjenja upraviteljstvenog u pokrajinah po mojoj vojsci zauzetih upotřebiti.

Budući da Srēm, kao nepripadavši prie pod ugarsku, ni sada se naredbam od upravljanja ovu tičućim se podčiniti nema: a to on i nadalje ostaje u priaš-

njih svojih odnošenjah k-hrvatskoj i slavonskoj dok se glede serbske vojvodine odlučne naredbe neučine.

Dočim to Preuzvišenosti Vašoj naznanje dajem, ujedno se tom prilikom služim, te opetujem izraz mojega osobito poštovanja i prijateljstva.

U Rumi 5 kolovoza 1849.

S U M M A R Y

DOCUMENTS CONCERNING THE CROATIAN NATIONAL MOVEMENT IN 1849

The author presents two smaller groups of document concerning the Croatian movement in 1849. The first deals with Ban (Governor) Josip Jelačić's attitude towards the editorial tone of Zagreb's political papers and freedom of the press generally during the spring and summer of 1849. It also contains the text of Jelačić's »temporary press law«, and his letter to his appointee M. Lentulaj and the editor of the Belgrade periodical »Serbian Newspaper«, Miloš Popović. The second group of documents deals with the question of Srijem province's relationship between Croatian and Serbian politics and contains three letters from Jelačić to the Patriarch of the Serbian Orthodox Church Josif Rajačić.